

## L'ONOMASTICON CATALONIAE I LA RECERCA FUTURA

JOSEPH GULSOY\*

**L'***Onomasticon Cataloniae* (=OnCat) marca una fita transcendental per als estudis toponomàstics catalans. Aquest vast repertori, l'únic en la seva classe en el món romànic, de valor extraordinari, té l'objectiu principal d'establir l'origen de tots els noms del domini lingüístic català, moderns i antics, però en molts casos enfoca també els parònims i homònims en el territori de les llengües germanes. Fixeu-vos en què l'Índex que ens han preparat, amb gran eficiència, Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas inclou 45.383 noms de lloc (NLL) i noms de persona (NPP). Nosaltres els qui ens dediquem a la toponímia catalana estem privilegiats de tenir a l'abast aquest recull excepcional, i els col·legues romanistes igualment hi trobaran un instrument de treball inestimable per a la seua recerca siga quina siga la seua llengua d'especialització.

L'*Onomasticon* representa els resultats de la recerca de més de seixanta anys d'un romanista inspirat i original, i de coneixements prodigiosos. Coromines havia vingut donant les anticipacions d'aquest magnum opus des dels anys 30 en monografies cabdals com "Noms de lloc catalans d'origen germànic" (1943), "Sobre els elements pre-romans del domini català" (1953), "La survivance du basque jusqu'au bas Moyen Age" (1958), "Miscel·lània de toponímia bascoide a Catalunya" (1965), tots reunits en vol. I (1965) d'*Estudis de toponímia catalana* (=E.T.C.). Altrament, és sabut que el gran mestre es va ocupar dels problemes i de l'origen de noms de lloc a cada ocasió a les pàgines dels seus diccionaris etimològics, i en els articles

---

\* Universitat de Toronto.

publicats en el seu *Entre dos llenguatges (EntreDL)*, I-III (1976-77), en la *Tópica Hespérica* (1972) i en sengles monografies.

Els articles de l'*Onomasticon* presenten la informació bàsica i essencial per a l'estudi de l'origen etimològic:

- a) la localització geogràfica del lloc
- b) la pronunciació moderna del nom i del gentilici en transcripció fonètica, registrades in situ i, sovint també, en les poblacions del voltant, en les enquestes fetes per Coromines (i en algun cas, també per J. M. de Casacuberta), i amb la data de registració curosament indicada;
- c) un llistat dels esments antics del nom, en formes llatinitzades o en vulgar, ordenats normalment de manera cronològica;
- d) els noms homònims i parònims que es donen en el domini lingüístic, amb les dades pertinents, i sovint també, en d'altres territoris romànics.

L'estudi etimològic, es duu a terme, amb la mateixa metodologia practicada en els diccionaris de Coromines, *DCEC/DECH* i el *DECat*, efectuant en primer lloc una anàlisi dels problemes fonètics o semàntics o històrics, i, en segon lloc, emprant un examen crític de les propostes previament avançades. Si l'origen d'un topònim ja fou aclarit en definitiva en un treball previ, com ara en el *DECat*, o en *E.T.C.*, o en *EntreDL*, l'article de l'*Onomasticon* sovint és breu, limitant-se a indicar l'ètim i les dades essencials i fent una remissió a l'obra en qüestió per a més detalls.

Devers l'any 1990, a l'hora de començar la redacció definitiva de l'*Onomasticon*, es va decidir que el gran mestre, que ja tenia 85 anys d'edat i la salut precària, s'ocuparia dels noms d'origen més problemàtic. La idea era que un cop realitzat l'estudi de la massa de noms en aqueixa categòria, que sols ell podria tractar adequadament amb la seua expertesa incontestable, la resta del treball es podria dur a bon fi pels seus col·laboradors amb bones garanties. Així es va formar tres llistes:

I. Topònims d'origen obscur, en majoria de substrat pre-romànic (ibero-basc, o cèltic o indoeuropeu pre-cèltic), o de provinència diversa (germànica, àrabica o mossàrab);

II. Noms l'estudi dels quals presenten dificultats, però en general d'origen menys problemàtic,

III. Noms l'origen dels quals és transparent o es poden considerar aclarida en estudis anteriors, com ara: *La Selva* (SĪLVA), *Roureda* (ROBORĒTA), *Canemar* (CANNABIS + -ARE), *Castelló* (\*CASTELLIONE), *Lloret* (LAURETUM), *Camprodon* (CAMPU ROTUNDU), etc.

La primera corria al càrrec de Coromines, i la segona i la tercera al dels seus col·laboradors Xavier Terrado, Joseph Gulsoy, Philip Rasico, i Joan Ferrer i Costa, els qui signen respectivament com X.T., J.G., Ph.R. i J.F.C. Notem, però, que aquesta divisió no es pogué observar estrictament, com siga que el mestre, que solia fer jornades de dotze a quatorze hores, havia pogut enllestir els articles del llistat I dins un any, i pogué redactar també un bon nombre dels noms del llistat II. Altrament, alguns dels topònims del llistat I, pertanyent a la zona nord-occidental, foren tractats per Xavier Terrado, especialista i un bon coneixedor del terreny. Això, a part, cert nombre d'articles del llistat II enllestits pels col·laboradors duen notes i addicions parentètiques del mestre amb la signatura J.C.

2. El Dr. Emili Casanova en invitar-me a participar en aquest Col·loqui em demanava que parlés sobre el futur dels estudis toponímics catalans, especificant quins serien, al meu parer, els temes de la investigació, ara que tenim a la nostra disposició el tan esperat i desitjat *l'Onomasticon Cataloniae*. Em complau fer constar algunes idees i suggerències personals sobre aquest particular.

Per començar voldria notar que en els últims anys jo he vingut publicant una sèrie d'articles sobre temes toponímics, alguns suscitats per un intent de millorar el tractament etimològic que ens dóna *l'Onomasticon*, i els altres que fan una síntesi, o sistematitzen, una parcel·la dels innumbrables ensenyaments o materials que ens ofereix aquesta obra monumental: heus ací, doncs, dues vies per on es pugua canalitzar part de l'activitat de recerca futura.

En primer lloc, la investigació etimològica ha de continuar. En *l'Onomasticon* trobarem establerts, es pot dir, en definitiva, l'origen de la majoria dels noms de lloc del domini lingüístic, i en aquest sentit el progrés registrat ha estat extraordinari i espectacular. S'ha de notar, però, que com és normal, i àdhuc inevitable, que en el cas d'un nombre considerable de noms l'ètimon assignat no serà del tot satisfactòria, i recordem altrament que en múltiples articles la conclusió és només provisional, o bé hipotètica, oferida amb la nota que la solució desitjable es deixa pendent de l'aparició de noves dades. Serà bo de no oblidar, amb aquest motiu, que són molts els noms de lloc que han estat objecte d'indagació etimològica ací per primera vegada. Així, doncs, hi ha encara molt de treball a realitzar, siga amb visites de complementar o completar, o matitzar, o siga, per modificar i rectificar, les explicacions i conclusions que es presenten en *l'Onomasticon*. Ara bé, el que no puc subratllar a bastament és que l'especialista que s'ocuparà d'aquestes qüestions sovint comptarà amb l'avantatge de tenir el tema ben documentat i discutit, i trobarà, a més, ensenyaments de tota mena que li puguen orientar en la seua tasca: fets de fonètica o de morfologia històriques poc observats, o novament formulats, i mètodes d'anàlisi força instructius.

En tres estudis recents he intentat d'oferir una explicació més convincent que s'hi dóna, en els articles de *l'Onomasticon*, sobre l'origen de *Cardedeu*, *Malgrat*, i *Montpeller* (d'Urgell i de Llenguadoc), i ací, més avall, sota la rúbrica de "Millores etimològiques" (§§ 3-5), en faré una relació succincta, de tots tres, exposant les raons que m'han induït a formular o cercar una altra solució, i per fer constar alhora perquè no eren aplicables en aquests casos els criteris metodològics emprats pel mestre, tot i ser altrament ben fonamentats i força instructius.

En segon lloc, en un apartat titulat "Tasques a realitzar" (§§ 6-7) remarcaré que els incumbeix als especialistes fer un recompte dels avenços que hi resten registrats en l'estudi d'àrees específiques de la toponímia catalana, tot notant a més que seria desitjable portar al dia les monografies esmentades de Coromines més amunt, i, també l'estudi d'Aebischer sobre els noms formats d'antropònims: treballs fonamentals, doncs, que ens han servit de base i de guia fins ara.

I en un altre apartat "Estudis de sufixos" (§§ 8-9) subratllaré la necessitat de dur a terme l'estudi sistemàtic de sufixos toponímics sintetitzant la informació que *l'Onomasticon* ens posa a la disposició. Com a tall d'exemple em referiré a un article meu sobre -ILE / -ILIA (1995), donant un cop d'ull, endemés, l'estudi recent de Maria Reina Bastardas sobre els sufixos col·lectius (1994).

Encara més, referint-me a dos articles meus, "Quer 'roca, penyal' i la seva família en la toponímia catalana" (1996) i "Quercus 'alzina' en la toponímia catalana" (1996), il·lustraré la necessitat de fer estudis semblants de conjunt com a un complement al tractament que s'en presenta en l'*Onomasticon*, i, per tal d'assolir un quadre complet de l'evolució (§§ 10-11).

I finalment aprofitant també els materials de l'*Onomasticon* ací traçaré la presència i l'evolució de ACER, -RIS 'auró' en la toponímia catalana (§ 12).

## Millores etimològiques

### 3. Origen de Cardedeu (OnCat III, 267a-268b)

Aquesta localitat s'esmenta ben sovint en el *Cartulari* de Sant Cugat des de 972. Les formes llatinitzades inclouen *Cardetulo*, *Caro titulo*, i *Cartitulo*, i les altres en vulgar unànimament es grafien *Cardedol* (des de 1066 fins 1274); el primer exemple de *Cardedeu* és de 1264 i sembla haver-se generalitzat en el segle XIV.

El Diccionari Alcover-Moll tot considerant incert l'origen de *Cardedeu*, pensava, guiant-se evidentment per la pronunciació moderna del nom, *kərðəðɛu*, que hom hi tindria probablement un compost, analitzable com *car* (= *quer* 'roca, penyal') de *deu* i significat 'penyal de la font'.

Aquesta interpretació no havia tingut en compte la documentació antiga, i, de fet, el problema que afrontava el filòleg era saber com s'accentuava l'antiga forma *Cardedol*: ¿*Cardèdol*? o ¿*Cardedól*? Balari 1899 (p. 243) havia partit d'aquesta darrera base, però sense poder donar una explicació satisfactòria (OnCat III, 267b2-21). Coromines, per la seua banda, solia interpretar *Cardedol* com *Cardèdol*, així en *DECat*, IV, 778a26ss, i considerar-lo, igual que *Cercèdol*, un derivat amb el sufix col·lectiu-diminutiu -ĒTŪLUM: compost d' -ĒTU(M), sufix col·lectiu designant arbres o plantes que s'ha perpetuat en català com *-et* (*Lloret* LAURETUM 'bosc de llorers', *Pinet* PINETUM 'bosc de pins', *Cardet* CARDETUM 'matissar de cards') i l'antic diminutiu -ŪLUM.

És a dir, doncs, que el mestre hi veia un reflex de CARD(U)ĒTŪLU(M).

Notem, amb aquest motiu, que era Coromines qui per primera vegada havia assenyalat l'extensa presència de -ĒTŪLUM en la toponímia catalana (ibid.), el qual amb el seu caràcter del diminutiu de -ĒTUM degué designar un bosc petit que aquest. Com ens va explicar ell -ĒTŪLUM normalment abocava en *-ell* (< a través d' -\*ETLU > -\*ECLU, com VET(U)LU > \*VECLU > *vell*): així *Llorell* LAURETULU 'bosquet de llorers' (cf. *Lloret* LAURETU), *Pinell* PINETULUM 'bosquet de pins', *Cardell* CARD(U)ETULUM 'petit matissar de cards'. Però al costat d'aquesta solució, -ĒTŪLU donava de vegades *-èdol*, que era el cas de *Cercèdol* Q(U)ERCĒTULUM 'bosquet d'alzines', i paral·lelament *Cardèdol* CARD(U)ĒTŪLUM 'petit matissar de cards' (ibid.). Aquesta tesi del mestre donava compte del doblats en *-et* i *-ell* (*Lloret* i *Llorell*, *Pinet* i *Pinell*), molt més satisfactòriament que la de Montoliu, exposada per aquest en el seu article de 1917; en l'opinió d'aquest erudit la terminació *-ell* com en *Pinell* seria el reflex del sufix diminutiu -ĒLLU, que hauria arribat a designar un col·lectiu per la influència de *-et*

en què havien coincidit -ĒTUM (col·lectiu) i el diminutiu -ĪTTUM (BDC 5, 34-37). Afegim, a més, que -ETULUM havia tingut continuació en parts d'Itàlia com vaig indicar en el meu article de 1996, "QUERCUS 'alzina' en la toponímia catalana", en tractar *Cercèdol* (p. 109, n. 28), i, encara més, que l'antiga forma de *Cardedeu*, ço és, *Cardèdol*, havia tingut un parònim a la Toscana, *Cardétole*, grafiat *Carditulo* el 1115: el reflex ben patent de CARD(U)ETULUM. Notem la semblança entre *Carditulo* i la primera atestació catalana del 972 del lloc català: *Cardetulo*.

Amb tot, però, a l'hora de redactar l'article *Cardedeu* de l'*Onomasticon* el mestre va topar amb un entrebanc greu, i és que no veia manera d'anar, per via fonètica, de *Cardèdol* a *Cardedéu*, puix que això pressuposaria el trasllat de l'accent a l'última síl·laba *-dol*, i tal fenomen de traspàs de l'accent, com ell ens diu amb la seua autoritat, normalment no sol donar-se en català, siga en apel·latius siga en topònims de semblant estructura sil·làbica. Recordem, amb aquest motiu, la conservació de l'accent en mots com, *escàndol* (< *escàndel*), *estrijol* STRIGĪLIS, i en topònims com *Ardèvol*, *Isòvol*, *Arsèguel*, *Bordígol*, *Estèguel*, i podem ajuntar a aquests també *Cercèdol*. Endemés, hi trobava encara un altre entrebanc per la qüestió de la final *-l* esdevinguda *-u*, i és que la *-l* sol mantenir-se en català i que sols excepcionalment pot canviar en quan existeix una altra *l* en el mateix mot per l'efecte d'una dissimilació, com ha ocorregut en *Palol* (PALATIOLUM) > *Palou* en alguns indrets (vegeu ara s.v. *Palol* en *OnCat* VI, 145b14).

En front d'aquestes dificultats el mestre, que ha estat sempre molt respectuós de les normes fonètiques, va pensar que seria més raonable la idea suggerida pel Diccionari Alcover-Moll, o siga que, explicar *Cardedeu* analitzant-lo com *quer* (\*CARIU) *de deu* (\*DOCE) 'penyal de la font'. L'evolució del segon element del compost, \*DOCE, havia seguit, com és sabut, els passos de [dodz(e)] > [doð] > [dou], i don *dēu* com *crou* (CRŪCE) > *creu*, *vou* (VŌCE) > *veu*. Tenint això en compte, el mestre pensava que la forma medieval amb *-l*, és a dir, la que els documents antics grafiem *Cardedol*, s'explicaria de la base *Cardedou* amb el canvi de *u* > *-l* com en el cas de *raiu* > *raïl* (la base d'*arrel*), *guau* (VADU) > *gual*. I, així a part, cridava l'atenció al fet que no mancaven exemples de *Car-* per *Quer-* en documents antics, *Carmençó* per *Quermançó*, *Carramat* per *Querramat*, etc.; observa, a més, que hom parla avui de l'existència d'una deu d'aigua minera a *Cardedeu*, i que, endemés, de penyals no en manquen en aqueixa vila (*OnCat* III, 267b26ss.).

S'ha de notar, però, que el mestre en acceptar com a base un compost amb *quer* i explicar l'evolució de l'element final com -DOCE > *-dodz(e)* > *-doð* > *-dou* > *-dol* es va veure forçat de descomptar el testimoni valuós de *Cardétole* de la Toscana, que difícilment podria ser una "coincidència ben imperfecta i merament curiosa" (ib., p. 268b1ss.). Així a part, la documentació a mà, prou abundant, no presenta cap exemple intermediari amb *-δ* o *-u*, i, tot al contrari, el que trobem sempre són formes amb *-l*, i *-l-* en les llatinitzades, des del principi. Hi havia, a més, una dificultat cronològica: el canvi de la *δ* final de mot (< -D-, -C'-, -TY-) en *u*-, havia cristal·litzat devers el primer quart del segle XIII, mentre que el primer exemple de *Cardedol* a mà és de 1066 i que aquesta forma ha estat constant fins 1274 (*OnCat* III, 268b1ss.). Així, doncs, la final *-dol* no podia resultar de *-dou* (\*DOCE) i cal per tant abandonar la base etimològica de *quer de dou* i cercar una manera d'explicar el pas de *Cardèdol* a *Cardedeu*, fet que sembla haver tingut lloc a la segona meitat del s. XIII.

Ara bé, exclosa la possibilitat del trasllat de l'accent a l'última síl·laba en *Cardèdol*, l'únic camí que ens resta és apel·lar a l'etimologia popular. I amb aquest motiu recordem que el significat originari de *Cardèdol* 'petit matissar de cards' no quedava transparent per a la gent del s. XIII. I ocorria, al mateix temps, que la primera síl·laba d'aquest nom, *Car-*, àtona, sonava molt semblant o igual a *Quer-* de noms com *Queralt*, *Queralbs*, *Quermançó*, i per tant es permetia de relacionar-lo amb *quer* 'penyal'. I tan bon punt s'hauria fet aquesta associació era normal que hom analitzés el nom a base de *quer-de-* per a acabar de veure-hi *quer-de-dol* / *quer-de-dou* 'penyal de la font' i d'on després *quer-de-deu*. A penes, és necessari fer notar que l'element final *-dól* no diferia sensiblement de *dóu*. En breu, en la trajectòria de CARD(U)ETULU(M) a *Cardedeu* havien participat primer el procés evolutiu fonètic per a donar *Cardèdol*, i després la imaginació popular que hi havia vist *quer de dou* / *deu*. Una solució de compromís, que dona raó tant al DCVB com al mestre, si bé només en part.

Interessa notar un canvi en part paral·lel en un altre reflex de -ETULUM. El cas és que trobem al costat de l'antic topònim del Maestrat, *Arcèdol* (procedent de *Azrèdol* < ACERĒTŪLUM 'bosquet d'aurons'), una variant *Arcedal*, ço que suggereix que hom havia refet *Arcèdol*, ajustant-lo a un col·lectiu en *-al* (< ALE) i accentuant-lo en el procés en la síl·laba final (més sobre aquesta qüestió, infra § 12).

#### 4. L'origen de *Malgrat* (OnCat V, 151a-153b)

A Catalunya tres poblacions duen aquest nom, dos a l'interior i una a la costa marítima: a) *Malgrat de Noves*, un llogaret a l'Alt Urgell; hom esmenta el *castell de Malgrato* en un escrit de 1078; b) *Malgrat* (de la Segarra), poblet agregat del municipi de la Prenyanosa; hom s'hi refereix com *castrum de mal grad* en document de 1078; c) *Malgrat de Mar*, vila coneguda del Maresme, que fou fundada en el segle XIV pels barons de Palafoles i es deia *Vilanova de Palafoles*; el primer exemple que tenim de *Malgrat* és del s. XV, i esdevé general després d'alternar en el XVI.

Hi ha, a més, notícies de dos llocs antics amb aquest nom: un indret prop de Rubí (Vallès Occid.); en un document de 1134 hom parla d'una terra "in ipso loco qui dicitur *Malgrad*"; un altre lloc prop de la Granada (Alt Penedès); en un document de 1195 de Sant Cugat es llegeix "ipsum mansum de *Malgrad*". *Es Malgrat* és nom de la major de les illes petites que es troben al sud-oest de Mallorca, pertanyents al municipi de Calvià; és tota roca, molt accidentada.

Que un lloc com *Malgrat (del Mar)* duqués un nom que comporta la idea de 'no grat, poc grat' havia atret l'atenció de més d'un d'historiador i, de fet, s'han format una sèrie d'historietes anecdòtiques entorn de la seua fundació (vegeu ara l'article *Malgrat* de l'*Onomasticon*, i també l'article meu de 1997 que cite més avall). D'altra banda, alguns especialistes van veure en el segon element *-grat* una variant de *grau*, una forma que no havia tingut, a llur parer, una evolució completa de la base GRADUM, i així en tant que topònim. És sabut que GRADU(M) havia abocat en *grau* passant per l'etapa de *grad*. I com siga que *grau* havia desenvolupat ultra el seu significat normal de 'graó, esglaó' els de 'pas esglaonat en una serra encinglerada' i 'terreny o platja a la desembocadura dun riu', la interpretació esmentada s'avenia bé a explicar l'origen dels llocs catalans dits *Malgrat*, que es trobaven a

l'interior del país en una serra i a la costa respectivament. Recordem que prop de *Malgrat del Mar* és *Pla del Grau* a la desembocadura del riu Tordera. *Malgrat* seria, doncs, "mal grau" en relació al *Pla del Grau*.

Així i tot, però, la documentació antiga a mà demostra clarament que la base del segon element *-grat* era el llatí GRATUM i que el desenvolupament fonètic havia estat: *-grad(o) >-grad > grat* tal com esperaríem.

En un pla personal voldria notar que el nom de *Malgrat* m'havia suscitat la curiositat del lingüista ja a l'estiu de 1962, quan havia visitat les viles del Maresme, entre elles *Malgrat de Mar*. Recorde haver preguntat al mestre com s'explicava un nom tan estrany per a un lloc que no tenia gens de caràcter ominós, i ell m'havia donat aquesta resposta: *Malgrat* era el nom de dos o tres castells a l'Edat Mitjana, i, al seu parer, expressaria metafòricament l'espírit reptador, desafiador del senyor feudal propietari: "Ací mano jo, malgrat de tothom, fins malgrat del rei!" Coromines va repetir aquesta opinió amb convicció en diversos articles del *DECat*, com siga que entre d'altres raons li era possible demostrar que no mancaven llocs que havien rebut nom de locucions equivalents de *malgrat 'a desgrat de'*.

L'any 1993 vaig tenir ocasió d'ocupar-me de l'origen de *Malgrat* en tocar-me la redacció de l'article de l'*Onomasticon*. La meua recerca aviat va fer palès que alguns homònims i parònims es donaven en d'altres dominis romànics: dos a França (*Malgrat*, *Maugré*), quatre a Itàlia Nord (*Malgrate*, *Malgrado*), i, a més, *Malgrad* era l'antic nom de la ciutat lleonesa de Benavente. I, encara més, no totes les localitats amb aquest nom havien estat castells o llocs fortificats, i *Es Malgrat*, l'illot mallorquí era inhabitable, i Vilanova de Palafolls (l'antic *Malgrat de Mar*) havia posseït només una torre-fortalesa que els senyors de Palafolls havien construït per a la defensa del lloc contra la pirateria: es tractava d'un castellet insignificant per a poder ser motiu de vanar-se'n.

En una comunicació vaig presentar les meues conclusions al mestre, indicant alhora que la difusió tan extensa del nom suggeria que hauria de tenir arrels romanes, i que ens calia pensar si no hi tindríem la continuació de l'adjectiu llatí MAL(E)GRATUS 'ingrat', dit d'un terreny improductiu i inútil. El mestre sense rebutjar la meua idea va recomanar-me que la desenvolupés en un estudi a part, i ell mateix va dreçar l'article *Malgrat* de l'*Onomasticon* d'acord amb la seua tesi originària. Tanmateix, però, es va veure obligat de remuntar *es Malgrat* de Mallorca, lloc inhabitat que per cert no havia estat mai seti d'un castell, a MALUM GRADUM per via fonètica mossàrab (V, 153a15ss.).

En un article de 1997, "L'origen del nom de lloc *Malgrat* i d'*es Malgrat* (Mall.) i el problema de *Malgrad / Benevante*", vaig defensar, efectivament, que la base etimològica de *Malgrat* degué ser l'adjectiu llatí MAL(E)GRATUS 'malagraït, ingrat', que dit d'un terreny o lloc improductiu i estèril, no cultivable (LOCUM MAL(E)GRATUS), tenia la possibilitat de fossilitzar-se com a terme toponímic, i dir-se, per extensió, també de 'lloc aspre i escabros' o 'lloc coster', nocions que explicarien la seua aplicació a dos casos de *Malgrat* de l'interior (la de Noves i de la Segarra) i també a l'illot *es Malgrat*. D'altra banda, el *Malgrat* del Maresme perpetuaria la noció de 'terreny estèril, improductiu', com siga que com hi faig constar segons alguna dada de finals del s. XIV almenys part del terreny on s'havia aixecat *Vilanova de Palafolls* (el futur *Malgrat del Mar*) era sorrenc.

Com a nota addicional voldria observar que els noms dels castells antics que reflecteixen l'orgull feudal, molt abundant a França, formaven un grup nombrós també a Catalunya segons les dades de l'*Onomasticon*; vegeu ara els articles *Montargull*, *Montesquiú*, *Talteüll*, *Blancafort*, etc. Seria molt desitjable fer-ne un estudi de conjunt.

### 5. L'origen de Montpeller d'Urgell i de Llenguadoc (*OnCat* V, 371-73)

*Montpeller* (variant *Montperler*) és nom d'un despoblat dins el terme del municipi de Vilagrassa (Urgell); n'hi ha documentació del segle XI, i és possible que siga succedani de la famosa ciutat llenguadociana *Montpellier* (grafia oficial francesa), l'origen de la qual s'ha estudiat i discutit llargament, amb el resultat que avui dia corren una sèrie d'explicacions etimològiques. L'article de l'*Onomasticon*, dreçat per mi, fou retocat amb alguns judicis i notes addicionals de Coromines, i, es pot dir que avança sensiblement la recerca, particularment pel que fa als fets de l'evolució fonètica. Ara voldria notar que en una monografia sobre aquest tema enllestida per mi i el Professor Frank Hamlin, el distingit especialista dels estudis toponímics occitans, proposem una nova etimologia. L'article es publicarà aviat a *Nouvelle Revue d'Onomastique*, i en aquesta ocasió em complau donar-ne un resum.

La ciutat llenguadociana era un poblet devers finals del segle X i creix en importància progressivament després d'esdevenir el centre de la senyoria de Montpeller. En documents antics trobem el nom llatinitzat com *Montpestellarium* (amb variants) o bé com *Montpessulanus* / *Montpessus*, i en forma vulgar com *Montpeslier* i *Montpestlier* amb la diferència de *-sl-* i *-stl-*; la forma *Montpelier* (que reflecteix la pronunciació moderna del nom) ja apareix en un escrit de 1209. La documentació del lloc urgellenc, menys abundant, coincideix amb la de la ciutat llenguadociana pel que concerneix la dualitat de les formes tant en les llatinitzades com en les vulgars; però en el segle XIV hi ha exemples de formes amb *-tl-* i *-rl-*, *Montpetler* i *Montperler*. Avui algunes fonts catalanes s'hi refereixen, a aquest despoblat, com *Montperler* (*OnCat* V, 371).

La forma actual [-pélié] s'explica com a continuació de l'antic *-peslier* [-pezliér] > [-peïliér] (amb canvi de [z] > [i] com en *almosna* > *almoïna*) > [-peljer]. La variant antiga amb *-stl-*, *Montpestlier*, suposa la intercalació d'una *t* de trànsit (cf. llatí ASSŪLA > AST(U)LA > ASTLA > *ascla*). La variant *Montperler* del poble urgellenc s'explica *-pes(t)ler* > *-pesler* [pezler] > *-perler* (amb una solució diferent de [zl] com en *almosna* > *almorna* (variant que era en ús en occità antic).

L'evolució fonètica del segon element *-pesl-* [-pezl-] > [-peïl-] va d'acord amb la de l'apel·latiu llenguadocià *peile* 'forrellat' < *pesle* [pézle] < PESSŪLUS, i aquesta semblança ha fet que alguns escribes medievals relacionessin el nom de la ciutat en qüestió amb el llatí PESSULUS, i el llatinitzessin com *Mont(e)passulus*, adscriuint-li, doncs, el sentit de 'turó de forrellat'. L'altra forma llatinitzada dels escribes *Montepestellariu* fou suggerida, evidentment, pel llenguadocià *pestel* 'piló de morter', 'forrellat' procedent de \*PESTĒLLUS, diminutiu de PESTŪLUS, i aquest per la seua banda, una variant de PESSULUS 'forrellat'.

Deixant de banda la hipòtesi de caire legendari que remunta *Montpellier* a *Mons Puellarum* 'la muntanya de les filles', s'han proposat les teories següents: 1) el



segon element *-pellier* vindria d'un adjectiu en *-er* format de *pestel* 'piló de morter', 2) *-pellier* vindria d'una variant \*PESTELLUM, de PASTELLUM, occ. 'pastel', planta de la qual s'extrau una matèria colorant, coneguda en català com *pastell de tintorers*; 3) la base del nom seria MONTEM PETRARIUM 'la muntanya de la pedra o de les pedres', 4) *-pellier* es basaria en un mot pre-indoeuropeu \*pel, variant de \*pal significat 'altura', o bé 5) l'etimologia deu ser MONTE(M) PESSUL(U) + -ARIU 'muntanya de forrellat'.

Com hem notat la documentació mostra que el segon element es deia *-peslier* [pezliér] a l'època antiga i que des d'aquesta forma hom va arribar a *-pelier* pel segle XIII. Ara bé, quan s'examinen les teories proposades a base d'aquest supòsit es fa palès que els números 1, 2, 3, són inversemblants; el núm. 4, que Hamlin trobava la més segura entre les cinc en el seu llibre *Les nom de lieux du Département de l'Hérault* (1988, s.v.), tampoc no es pot defensar. El núm. 5, és a dir, l'etimologia MONTEPESSULARIUM, des del punt de vista semàntic és concebible, i recordem, amb aquest motiu, que la idea de 'muntanya de forrellat' coincidia amb la interpretació dels escribes medievals en general, i a més que com hem vist la variant antiga *Montpestlier* de la ciutat llenguadociana i *Montpetler*, *Montperler* del lloc urgellenc, tots eren explicables fonèticament partint de MONTEPESSULARIUM. Amb aquestes conclusions donavem per resolt l'origen de *Montpellier* a l'article de l'*Onomasticon*.

Tanmateix, en l'opinió del meu amic i col·lega canadenc, Hamlin, bon coneixedor de la geografia i història de *Montpellier*, la idea de 'turó de forrellat que tanca el camí' no semblava justificable per ser la localitat en qüestió apartada de les rutes. Hem decidit, doncs, reexaminar la qüestió de l'origen en col·laboració.

De fet, un altre punt que ens semblava, a tots dos, problemàtic era partir d'un ètímon basat en un adjectiu format de PESSULUS amb el sufix -ARIU, quan en la llengua occitana ni l'antiga ni la moderna no n'hi ha cap rastre segons que sabem. D'altra banda, com que la toponímia de l'Erau presenta molts casos de *-ier* < -ARIU formats de plantes amb valor de col·lectiu, ens feia pensar que hi tindríem a la base el nom d'una planta. Ara bé, per raons fonètiques quedava exclòs l'esmentat *pastel* < PASTELLUS, i aquest fet ens va encaminar al llatí PĪSŪLUS (diminutiu de PĪSUM), que tots sabem ha donat en català *pèsol* i en occità antic *pezol* (cf. occità comú *pese* i fr. *pois* perpetuen PĪSUM). És a dir que segons el nostre estudi *Montpellier* deu procedir de MONTEPĪSULARIUM 'turó de les plantes de pèsols, de pesolers', literalment *montpesolér*, que en perdre's la *o* pretònica s'abocà al llarg de temps en la forma *Montpelier*.

Afegim que hi ha una sèrie de representants de PĪSUM i PĪSŪLUS en la toponímia de l'Erau: trobem en Hamlin (1988): *Peset*, que remuntem a PĪSETUM (col·lectiu amb -ĒTUM), *Pézouillet* < PISULĒTUM, documentat en el segle XII com *Pedolet*, -o (amb -d- representant -z-), i notem que *Puech* (= *puig*) de *Pézoul*, reflecteix el mateix sentit que MONTEPĪSULARIUM tenia al principi. Per a topònims catalans derivats de PĪSUM, veg. *OnCat* VI, 212 s.v. PES-.

### *Tasques a realitzar*

6. Convendria sintetitzar els coneixements que l'*Onomasticon* ens posa a la disposició sobre les àrees específiques de la toponímia catalana. Amb aquest motiu,

és sabut que Coromines en una sèrie de mapes i llistats corresponents afegits al final del vol. I (1965) del seu treball *Estudis de toponímia catalana* (= E.T.C.) havia indicat la distribució geogràfica de: I. Noms preromans (indoeuropeu cèltic o pre-cèltic, batejat per Coromines com sorotàptic; no indoeuropeu: ibero-basc o basc), 555 topònims (pp. 219-251); II. Noms romans en *-ANUM*, *-ANAM*, *-ANICAS*, *-ACUM*, i semblants, 291 topònims (pp. 233-241); III. Noms germànics, 225 topònims (pp. 243-249); IV. Noms mossàrabs, 474 topònims (pp. 251-263); V. Noms aràbics, 503 topònims (pp. 265-279).

En la preparació d'aquests mapes i llistats corresponents Coromines s'havia basat en una sèrie d'articles seus que venia publicant des de finals d'anys 30 i que foren reunits en E.T.C. i, a més, en la informació que li impartia el gran cedulari del futur *Onomasticon*. De tota manera, aquests llistats representaven la recerca del mestre fins l'any 1960, quan molts de detalls de l'evolució no foren resolts, i notem, a més, que un nombre considerable de noms hi inclosos anaven acompanyats de (?), senyal de què l'atribució no era segura.

Ara bé, recordem que tots els topònims d'aquests llistats en general, sobretot els problemàtics, van rebre un tractament a fons i detallat a les pàgines de l'*Onomasticon* amb conseqüents precisions i milloraments, i consolidacions. Sols en una categoria de noms la indagació etimològica no fou intentada, i és que Coromines amb la seua gran autoritat va declarar que amb els coneixements que la ciència toponomàstica posa ara per ara a la disposició de l'especialista, seria temerari i impracticable tractar d'aclarir l'origen etimològic d'una sèrie de noms de capital importància, que segons tots indicis ens han vingut d'edats remotes, i que sovint van envoltats en llegenda, com ara la que relaciona *Barcelona* amb Amílcar Barca (*Roma* amb Rómulus, *París* amb el raptor d'Elena, *Lísboa* amb Ulisses). Inclou en aquesta categoria *Barcelona*, *Alacant*, *Andorra*, *Ebre*, *Maó*, etc. En aquests articles el mestre presenta, amb juís pertinents, tota la informació procedent de diverses fonts de l'Antiguitat, mira d'establir la identitat del poble (ibèric, cèltic, pre-indoeuropeu, etc.), i fa referència a altres topònims de semblant estructura fonètica per inferir la possibilitat de parentiu. Hi deixa, doncs, totes les dades bàsiques a la disposició del futur investigador.

De tota manera, seria desitjable en primer lloc: reelaborar els esmentats llistats i els mapes amb afegits i revisions necessàries, i renovar l'anàlisi històrica dels mapes que ens va donar Coromines de la distribució geogràfica (E.T.C., I, 23-30), i en segon lloc emprendre, en sengles compendis, un inventari dels noms de lloc d'origen preromà, germànic, mossàrab i aràbic, classificant-los d'acord amb la base etimològica: apel·latiu (lèxic botànic, orogràfic, marítim, etc.) o l'arrel o el segon element o antropònim, o súfix.

Altrament, avui estem en condicions de fer una síntesi del progrés realitzat en l'estudi dels topònims d'origen preromà, i completar i portar al dia les monografies de Coromines sobre el tema que he esmentat (supra, § 1), i notar alhora els ensenyaments i mètodes de tractament que han avançat la recerca, i indicar, a més, les àrees que necessiten més investigació.

A més, és desitjable completar i portar al dia el magnífic estudi del mestre: "Noms de lloc d'origen germànic" (E.T.C., 31-65). Recordem que el mestre s'hi havia ocupat detingudament només de topònims germànics que tenen la final *-ren(y)* > *-SIND* (segon element d'una sèrie d'antropònims), *Gombrèn*, *-reny*, *GUMESIND*,

*Gisclareny* GISCLASIND, *Torèn* THURISIND, etc., i dels que acaben en *-riu* > -RICI, *Arderiu*, *G(u)itarriu*, *Toloriu*, *Vilopriu*, *Boloriu*, etc., i d'uns altres noms en *-iu* com *Beliu*, *Carmeniu*, etc., i encara d'altres noms com *Brangolí*, *Ralleu*.

Notem que per al qui emprengui aquesta tasca el mestre ja hi té establertes, en el citat article, una sèrie de premises bàsiques: que els topònims d'origen germànic amb poques excepcions s'han format de noms de persona; que la declinació llatina del genitiu en singular i en plural tenia vigència a l'època de la formació d'aquests topònims, almenys, segons sembla, en la toponímia, i explica els noms en *-riu* > -RICI, així HARDARICI (genitiu de HARDARIC) > *Ardariu* / *Arderiu*, i també *Brangolí* perpetua (VILLA) ANGLOÏNI. Pel que fa al fets d'evolució fonètica, se'ns indica que la *-K'* en els noms germànics havia participat en la palatalització i que -RICI havia tingut el mateix desenvolupament que PACE > *pau*; és a dir: [ridz(i)] > [rið] > *-riu*; que el fenomen de rotacisme, ço és el canvi de la fricativa alveolar sonora entre vocals, *-z-*, en *-r-*, es dóna molt sovint en aquests noms de lloc: GUMESINDI > [gomezén(d)] > [gom(e)rén] > *Gombrèn* / *Gombreny*, i, a més, hi ha casos de palatalització secundària de *Gui-* en català: *Geltrú*, documentat com *Guisaltrud* (s. X) i procedent de *\*Wisaltrud* (p. 62 ss.).

7. Cal també portar al dia i completar i ampliament revisar la monografia en dues part de l'erudit suís Paul Aebischer sobre els NLL formats de NPP publicada en el seu *Etudes de toponymie catalane* (1926): "Les noms de personnes dans certaines catégories de noms de lieu catalans" (pp. 5-35), i "Les noms de lieu en -ANUM, -ACUM, et -ASCUM de la Catalogne et du Roussillon" (pp. 37-165). És sabut que Aebischer, distingit romanista i especialista en el lèxic llatí medieval i en estudis toponímics, havia fet una gran aportació a la toponímia i antroponímia catalanes (vegeu ara la seua extensa bibliografia en *Miscel·lànea Paul Aebischer* (1963), 11-32. Notem, per ser d'interès per al tema tractat ací, que era a més l'autor d'un estudi molt important sobre noms de persona catalans: "Essai sur l'onomastique catalane du IXe au XIIe siècle", *AORLL I* (1928), 43-117.

Aebischer a la primera part de la seua monografia va enfocar primer els noms de lloc que havien resultat pel procediment practicat pels romans per a indicar possessió i que havia continuat fins a l'època de la Marca Hispànica:

a) El primer element (*villa, casale, collum, corte, monte, podium, palatium*, etc.) + NP en genitiu-possessiu: *Vilacolom* (localitat de l'Alt Empordà), que apareix en un doc. de 974 com *Villa Columbi*, denotant *vila de Columbus*; *Vilanant* (Alt Empordà), escrit com *Villa Abundanti* el 1017, que perpetua el NP llatí *Abundantius*; i així també *Vilobí*, *Corsavi*, *Montboló*, *Palafrugell*, etc. (pp. 5-20)

b) Noms de lloc que perpetuen un nom de persona per sí sol (normalment reducció de construccions tipus *vila de* —): com ara *Baó*, *Baldomar*, *Beuda*, *Estoer*, etc. (pp. 20-34);

En segon lloc, va estudiar els noms de lloc formats per l'altre procediment, o siga (*pagus, praedium*) NP + -ANUM, -ANA, sufix adjectiu indicant possessió o pertinença: (*pagus*) CORNELI(US) + ANU (d'on *Cornellà*), i també els formats amb el sufix -ACUM, d'igual valor, pres de cèltic, que fou normalment usat a la Gàl·lia, i que no era absent en el domini català (*Estrac, Nefiac, Florejacs*). Com hem indicat (supra) la llista de noms d'aquests orígens dreçada per Coromines inclou 293